

Ett runstensmonument från Skånela kyrka, Uppland

Av Magnus Källström

Källström, M. 1996. Ett runstensmonument från Skånela kyrka, Uppland. (A rune-stone monument from Skånela Church, Uppland). *Fornvännen* 91, Stockholm.

At Skånela church in Uppland more than 15 rune-stones have been discovered, although many of them are only preserved as fragments. One of the few complete rune-stones, U 297, bears the inscription: "Jobjörn raised stones in memory of Sigbjörn, his father". The text shows that U 297 must originally have formed part of a larger monument comprising at least two rune-stones. Three or probably four rune-stone fragments from Skånela church have hitherto been considered to be remains of the missing twin stone. One of them bears the name *Sigbiorn* in an unusual spelling, which is also found on U 297.

The author claims that three of the fragments fit precisely and that the inscription should be read as follows: "... let stones be raised in memory of Sigbjörn ...". This reconstruction shows that the fragment with the name *Sigiorn* never belonged to this stone as was assumed by earlier writers. It must instead be the remains of a third rune-stone, probably erected by the same Sigbjörn during his lifetime.

Magnus Källström, Hornsgatan 87 A, SE-117 26 Stockholm, Sweden

Skånela kyrka i Uppland är en av landskapets runstensrikaste kyrkor. När den andra delen av *Upplands runinskrifter* utkom 1943 var nio stenar kända, men antalet har senare utökats genom nyfynd. De flesta av dessa framkom vid den genomgripande restaureringen av kyrkan 1953–57 och sammanlagt finns nu drygt ett 15-tal runstenar registrerade. Huvuddelen av nyfynden har publicerats i *Fornvännen* (Jansson 1953, Gustavson & Snædal Brink 1979).

Runstensmaterialet från Skånela kyrka är tyvärr mycket fragmenterat och endast tre av stenarna kan betraktas som fullständiga. Bland dessa finns runstenen U 297, som står rest vid en bergknalle på kyrkogården norr om kyrkan (fig. 1). Stenen är känd sedan 1600-talet och satt tidigare inmurad i en strävpelare vid kyrkans västgavel. Den uttogs 1953 i samband med kyrkorestaureringen och restes på sin nuvarande plats.

Stenen, som ger ett vackert exempel på den

uppländska runstenskonsten, bär följande inskrift:

x iubiarn x raisti x staina x eftir x sybiarn :
5 10 15 20 25 30
faþur sin x
35

»Jobjörn reste stenarna efter Sigbjörn, sin fader.»

Som framgår av ovan är inskriften avfattad efter den gängse schablonen för 1000-talets minnesinskrifter. En man vid namn Jobjörn har låtit resa ett minnesmärke efter sin döde fader. Två detaljer är dock av särskilt intresse: skrivningen av faderns namn (**sybiarn**) och uppgiften om att Jobjörn låtit resa »stenar».

Runföljden 25–31 **sybiarn** tolkar Wessén i runverket som *Sigbiorn*, ett mycket vanligt namn under såväl vikingatid som medeltid. Skrivningen **sy** för *Sig*- beror troligen på ett bortfall av det frikativa *g*-ljudet och en labiali-

Fig. 1. Runstenen U 297 vid Skånåla kyrka, Uppland. Foto förf. – The rune-stone U 297 at Skånåla Church, Uppland.

sering av [i] till [y] framför den labiala klusilen /b/. Svante Lagman (1990, s. 80 f.) har föreslagit att runorna **sy** också kan återge *Søy/Sø*, en växelform till den vanliga förleden *Sæ*. Denna tolkning förutsätter dock att ristaren tecknat diftongen /øy/ med monograf, vilket möjligen motsägs av de digrafiska beteckningarna för /æi/ i orden **raisti** *raisti* och **staina** *stæina*.

Uppgiften om att Jobjörn låtit resa »stenar» visar att minnesmärket efter Sigbjörn bestått av ytterligare en eller möjligen flera stenar. Någon sådan sten var inte känd då Wessén 1943

behandlade U 297 i *Upplands runinskrifter*. Sedan dess har det emellertid vid kyrkan framkommit flera runstensfragment, som av olika skäl har satts i samband med den saknade parstenen.

Det första fyndet gjordes 1953 under den pågående kyrkorestaureringen. I den norra tornmuren 16 meter över marken upptäcktes då ett fragment av en runsten. Stenen granskades av Sven B. F. Jansson, som uppger att fragmentet är av granit och mäter 0,64×0,33 m (Jansson 1953 s. 270 ff.).

Jansson läser och tolkar inskriften på följande sätt:

...ybiar...broþur + sin...
 5 10 15

»... Sigbjörn ... sin broder ...»

Enligt Jansson visar huggningstekniken och några av runformerna att fragmentet är ristat av samme skicklige runristare som utfört U 297. Han rekonstruerar därför runföljden 1–6 som [s[ybiar[n] Sigbjörn och förmodar att det nyfunna fragmentet och U 297 har ingått i samma minnesmärke.

År 1978 påträffades ytterligare två runstensfragment vid Skånåla kyrka, denna gång i den södra bogårdsmuren. Fragmenten undersöktes av Thorgunn Snædal Brink, som kunde konstatera att de hade god passning till varandra och att de utgjorde övre delen av en runsten (Gustavson & Snædal Brink 1979, s. 245 f.).

Ristningen består bl.a. av ett stort likarmat kors, vilket i detalj överensstämmer med korset på U 297. Stenmaterialet är granit och fragmenten mäter tillsammans 0,76×0,85×0,20 m.

Snædal Brink läser och tolkar inskriften:

...t x raisa x s... x s...
 5 10

»... låt resa stenarna(?)...»

Snædal Brink påpekar att de nyfunna fragmenten måste vara ristade av samme ristare som utfört U 297. Hon framhåller att huggningstekniken är densamma, korsen identiska samt att **r**- och **s**-runorna har samma utformning. Slutsatsen blir att de nyfunna fragmenten bör vara delar av den saknade parstenen

Fig. 2. De tre sammanhörande fragmenten av parstenen till U 297. Foto förf. – The three connected fragments of the twinstone to U 297.

och att de följaktligen har tillhört samma sten som fragmentet i tornmuren

I sin artikel omnämner Snædal Brink ytterligare ett runstensfragment, som »möjligen» kan ha tillhört samma sten som de övriga. Detta fragment påträffades vid restaureringen 1953 liggande »under golvet i gamla kyrkans sydvästra hörn» (Jansson 1953, s. 274). Fragmentet är av grå granit och mäter 0,37×0,28×0,28 m.

Jansson läser inskriften på följande sätt:

...ar...ti

Jansson framhåller att inskriften är alltför fragmentarisk för att kunna tolkas, men förmodar gissningsvis att de två sista runorna **ti** utgjort slutet av verbet **[ris]ti** 'ristade'.

Om de resonemang som har förts kring de ovannämnda runstensfragmenten är riktiga finns alltså tre eller möjligen fyra fragment be-

varade av den saknade parstenen till U 297. Överensstämmelserna i huggningsteknik, ornamentik och runformer gör också ett sådant antagande bestickande. Vad som däremot inte närmare har diskuterats är hur fragmenten har hängt samman inbördes. En granskning av de bevarade textpartierna visar att det här finns avgörande svårigheter. De två fragmenten från bogårdsmuren innehåller resarformeln ...**[li]t × raisa × s[taina]**... 'lät resa stenarna' som måste ha åtföljts av en preposition och namnet på den avlidne. Den dödes namn har man velat återfinna i runföljden ...**ybiar**... på fragmentet i tornmuren, men detta fragment kan dock omöjligen ha utgjort stenens toppstycke. Av runslingans utseende får man i stället intryck av att det har tillhört nedre delen av en runsten innehållande början och slutet av en inskrift (se foto i Jansson 1953, s. 270). En möjlighet är kanske att den aktuella runföljden inte varit har **[s]ybiar[n]** utan **[i]ybiar[n]** *Iobiorn*

med felaktigt stungen **u**-runa (jfr skrivningen **iybiurn** *Iobiorn* på U 77). Inskriften kommer i så fall att överraskande sluta med orden **broþur + sin** 'sin broder' medan U 297 meddelar att Jobbjörn rest stenarna efter sin fader.

En lösning på problemet får man om man drar in det fjärde fragmentet i diskussionen. Det har tidigare antagits att detta fragment möjligen kan ha hört samman med de övriga. Vid ett besök vid Skånela kyrka för nu mer än tio år sedan kunde jag konstatera att detta fragment hade exakt passning till ett av fragmenten från bogårdsmuren (fig. 2). Fragmentet utgör ett stycke av stenens nedre del och innehåller bl.a. fortsättningen av inskriften längs den högra kanten. Man kan även notera att brottet mellan fragmenten skär rakt igenom den spiral som avslutar rundjurets svans. Det korta stycke av spiralen som finns ristat på fragmentet från bogårdsmuren tycks dock inte tidigare ha uppmärksamrats (jfr foto i Gustavson & Snædal Brink 1979, s. 245).

Tillsammans mäter fragmenten 0,77×1,07×0,28 m. Enligt min mening bör inskriften läsas på följande sätt:

...t x raisa x s...r x s-...ar-...ti
5 10 15

Runföljden 1–7 längs den vänstra kanten av stenen skall säkerligen med Snædal Brink rekonstrueras [**li**]t x raisa x s[**taina**]. Runan 8, som är den första bevarade runan i slingan längs den högra kanten, består av nedre delen av en stav som lutar åt vänster. Denna runa uppfattar Snædal Brink närmast som »basen av en **u**- eller **r**-runa» (Gustavson & Snædal Brink 1979, s. 245). Troligare är att det rör sig om den högra bistaven till en **r**-runa och att denna har utgjort det sista tecknet i prepositionen [**efti**]r *æftir*. Den följande runföljden bör sålunda innehålla den dödes namn och runorna 9–13 har av allt att döma varit **s**[**ybi**]ar[**n**]. Runan 9 **s** är säker och efter denna runa finns resterna av ett par lodräta stavar. Snædal Brink uppfattar de senare som två separata runor, men lika möjligt är att det rör sig om den nedre delen av en (stungen) **u**-runa. Visserligen blir avståndet mellan huvudstaven och bistaven ganska stort (4,3 cm), men en jämförelse med runorna **u**

och **y** på U 297 visar att dessa i regel är mycket breda. Avståndet varierar här mellan 3,5 och 4,3 cm. Efter runan 10 saknas ett stycke av stenen. Om runorna har stått med samma avstånd som i resten av runslingan kan på detta stycke endast ha funnits plats för två runor, vilket tillåter en suppling av runorna **bi**. De följande runorna 11–12 **ar** är båda säkra. Av runan 13 återstår endast ett par centimeter av huvudstaven och runan kan utan problem ha varit **n**.

Inskriften på de tre fragmenten kan alltså med stor sannolikhet rekonstrueras och tolkas på följande sätt:

...[**li**]t x raisa x s[**taina** x **efti**]r x
s[**ybi**]ar[**n**]...ti

»... lät resa stenarna efter Sigbjörn ...»

Efter namnet *Sigbiorn* har antagligen följt orden *faður sinn* samt – om Janssons gissning beträffande de sista runorna är riktig – en kort ristarsignatur.

Den nu framlagda läsningen av inskriften på de tre fragmenten visar att fragmentet i tornmuren inte kan ha tillhört denna sten. Detta måste i stället vara resterna av en annan runsten. Janssons suppling [**s**]ybiar[**n**] *Sigbiorn* förefaller dock övertygande och det är inte otänkbart att även denna sten ingått i Jobbjörns minnesmärke efter fadern. Runstensmonumentet har i så fall ursprungligen bestått av tre stenar. Mycket talar dock för att runföljden [**s**]ybiar[**n**] återger namnet på stenens resare, varför det är troligare att fragmentet har tillhört en runsten som Sigbjörn själv har låtit resa medan han ännu var i livet.

Möjligen kan ytterligare ett runstensfragment vid Skånela kyrka ha tillhört parstenen till U 297. Tyvärr är detta fragment numera försvunnet och endast känt genom en blyerts-teckning av Richard Dybeck (fig. 3). Teckningen, som förvaras i ATA, tycks dock hittills ha blivit förbisedd och stenen finns inte upptagen i *Upplands runinskrifter*. Enligt en anteckning av Dybeck skall fragmentet ha påträffats 1868 i Skånela kyrkas bogårdsmur.

Fragmentet har enligt Dybecks teckning haft närmast rektangulär form och har utgjort nedre delen av en runsten. Enligt skalan på teckningen skall det ha mätt ca 0,80×0,50 m.

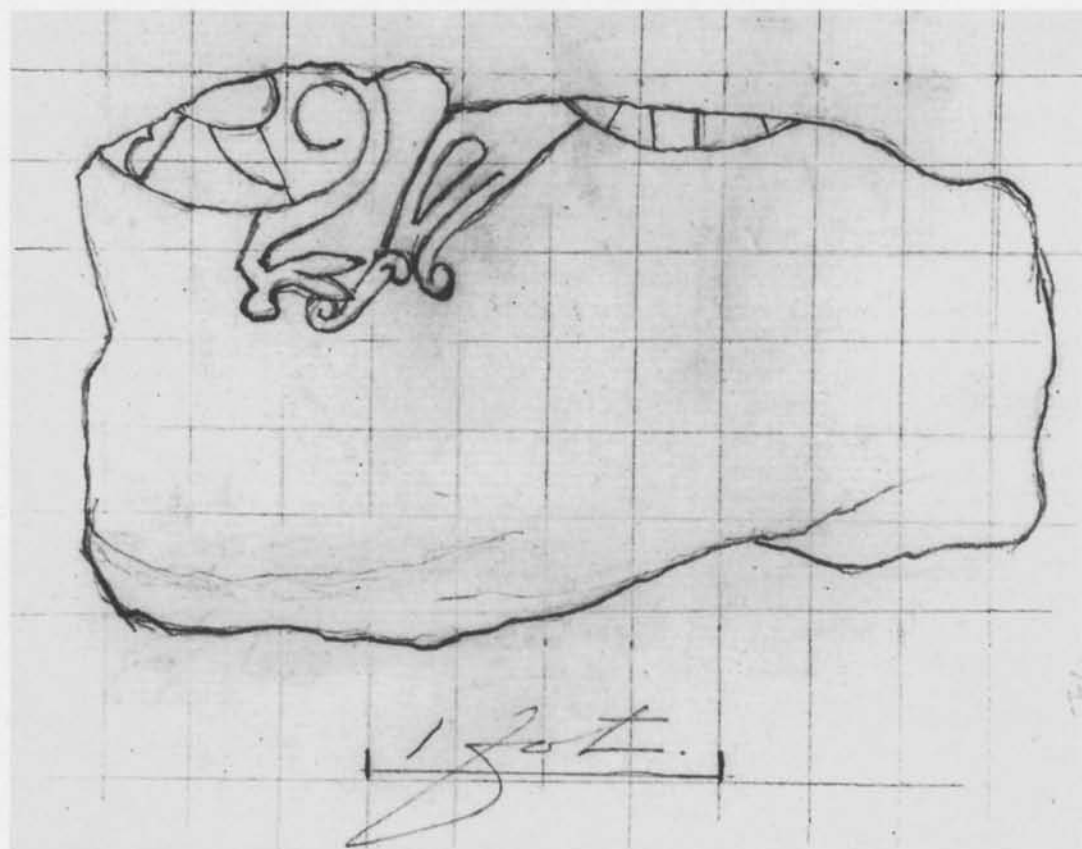

Fig. 3. Det försvunna runstensfragmentet från Skånela kyrkas bogårdsmur. Teckning av Richard Dybeck i *Richard Dybecks samling* (ATA). Foto ATA. – A now lost fragment of a rune-stone from Skånela cemetery wall. Drawing by Richard Dybeck (ATA).

Av inskriften har endast ett fåtal runor funnits i behåll.

Dybeck läser:

...ub.....

5

Runan 2 har av teckningen att döma varit antingen **b** eller **r**, kanske snarast det förstnämnda. Av runorna 3–6 har Dybeck endast tecknat övre delen av fyra huvudstavar.

Någon säker tolkning av denna inskrift kan naturligtvis inte ges. Det är dock mycket frestande att anta att de första runorna utgjort resterna av namnet [**i**]ub[**iarn**] *Iobiorn* och att fragmentet tillhört den saknade nedre delen av parstenen till U 297. Såväl bredden på fragmentet som ornamentikens utformning tycks

stämna med de tidigare kända fragmenten. Man kan dessutom lägga märke till att rundjuret på det av Dybeck avbildade fragmentet är försett med en partåig fot och att huvudet på ett ganska originellt sätt har stuckits in nedanför runslingan med nosen mot denna fot. Ett liknande arrangemang finns även på U 309 och U 624, vilka uppvisar flera likheter med U 297 och kan vara utförda av samme ristare.

De tre sammanhörande fragmenten av parstenen till U 297 ligger för tillfället bakom kyrkan lutade mot insidan av södra bogårdsmuren. Önskvärt vore att de i framtiden kunde sammanfogas och flyttas till en mer synlig plats i närheten av U 297. En sådan åtgärd skulle ge besökaren en bättre uppfattning om hur detta runstensmonument en gång kan ha gestaltat sig.

Referenser

Gustavson, H. & Snædal Brink, Th., 1979. Runfynd 1978. *Fornvännen* 74, 1979, s. 228–250. Stockholm.

Jansson, S. B. F., 1953. Uppländska runstensfynd. *Fornvännen* 48, 1953, s. 262–280. Stockholm.

Lagman, S. 1990., *De stungna runorna. Användning och ljudvärden i svenska steninskrifter*. Runrön 4. Uppsala.

Wessén, E. & Jansson, S. B. F., 1940–58. *Upplands runinskrifter* 1–4. Sveriges runinskrifter 6–9. Stockholm.